

JUHÁSZ GYULA DARVADOZÁSA ÉS PETŐFI RÓNÁJA

Tömörkény, Juhász Gyula, Móra ... Szegednek fényes csillagi!

Juhász Gyula zengő soraival kezdem:

Hús Tisza partjáról, hol a szürke fűzes szomorúan leng,
Nagy jegényék dala zsong, szőke akác mosolyog,
Hol Dugonics-búsong, Dankó muzsikál és méla *Tömörkény*
Darvadozik anyaföld eressze alatt,
Hol kis házak előtt, ha vasárnap alkonya barnul,
Úlnak a jó öregek, égnek a makrapipák
S várnak a szép eladók pötykén kivirulva az ablak
Százszorszépei közt és violái mögött,
S várnak néma, sötét sorban, síró szemmel feketében
Fájdalmas szüzek és bánatos édesanyák ...

Tömörkényről, ki e sorok keltekor már az anyaföldben pihent, azért emlékezik éppen a »darvadozik« igével Juhász Gyula, mert Tömörkénnyel mint meghitt barátok sokszor együtt *darvadoztak*. Mikor a szegedi nyári estben *Tömörkény uccáján* lassan ballag Juhász Gyula, az elhunyt jóbarát szellemét ott érzi maga körül

S a csendben, estben, árnyban, mintha csak
Hozzámsuhanna egy szelíd alak.

S én halkkal, loppal suttogok vele,
Mint hervadt hársak hulló levele.

A magyar bánat mély zenéje zeng
Bús hangfogóval vén szívembe' bent.

— — — — —
Ó drága árnyék, holt, hú cimbora,
Biztass, vezess és el ne hagyj soha!

Arany a feledhetetlen Petőfi szellemujjának egy-egy vonására ismer a tulajdon soraiban; úgy adta Tömörkény szellemujja a *darvadozik*, *darvadozás* szavakat az öt nem felejtendő Juhász Gyula tollára; Tömörkénynek ez a tiszamenti néptől tanult szava Juhász Gyula révén így került be a magyar költői nyelvbe.

*

*

*

»Régi rétségi életünk nyelvünkbeli nyomai« címen egy könyvecskére valónyt írtam húsz esztendővel ezelőtt, de nem jelenhetett meg. Mutatványt közöl-

tem belőle egy szegedi folyóiratban (Népünk és Nyelvünk), de ez a folyóirat nem terjedhetett el, könyvtárakban sincsen meg, a készülő Akadémiai Nagyszótár sem férhetett hozzá — mint észrevettem — éppen ahhoz a számhoz, melyben a *darvadoz*-t magyarázó mutatóvány megjelent. Ebből a cikkemből tehát itt idézek — hogy a régi iránytanok szerint írjak — bizonyára »az újság ingerével hat«. (L; NÉNy. V, 1—8.)

*
* *

A »darvadoz« szó eredete

A mi magyar szavaink Etymologiai Szótára, ez a modern tudományos módszerességgel megírt kánon, azt tanítja, hogy ez a szó nem a *daru* szóból származik, hogy ennek a *darvadoz* szónak eredete még »ismeretlen«.

Mikor tudós doktorok nem bíznak már a beteghez, mikor már megvallják, hogy nem segít rajta tudományuk: nem vétek, ha a beteget szeretők együgyű tapasztalatokból eredő paraszti tanácsokhoz folyamodnak. Nem vétek hát talán én sem, ha a *darvadoz* szó magyarozatjáért a modern nyelvtudomány kimért útjairól félrekanyarodom, rendetlenül ide-oda távészok.

Föl szokott tűnni s fölkelti az ember figyelmét a társaságban élő állatok együttes viselkedése, s abban képét láthatni némely emberi társaságoknak. A lúd — írja (a XVII. sz. végén) Miskolczi Gáspár uram az ő Jeles Vadkertében (347) »soha az ő eleségét nem kívánja s nem is észik nagy gágogás és kiáltozás nélkül. *Soha egybe nem gyűlhetnek, senki mellett el nem mehet, soha a mezőre nagy kiáltás és gágogás nélkül ki nem mehetnek.* Jóllehet pedig minenkünk csak haszontalan kiáltozásnak tessék az, mindazáltal önégiek magok között bizonyos megértési azoknak a dolgoknak, amelyeket kívánnak, melyre nézve néha különböző kiáltozást is hallhatunk ötlőlök. Mert mikor ember feléjük közelít, mintha ugyan üznék s felemelt nyakokkal tiltanak, teli torokkal kiáltanak reája. Minekutánna pedig az ember tőlök távozik, olyankor viszont nyakokat összevonván és egymáshoz kócsolván, csendesebben csevegnek, mintegy ugyan örülvén magok között, hogy ellenségeket elrémíthették. Innen vagyom, hogy *ma is köz-beszédképen ludak vagy darvak déványjának szoktuk nevezni az olyan gyűléseket, akkiben mindenek rendeletlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek véghez.* Erről mondotta Nazianzénus D.: Énnálam bizonyos feltött dolog, hogy ennekutánna soha egymás között összevezördült és rendeletlenül csevegő ludak vagy darvak gyűlésebe nem mégyek.«

Itt vagyunk a *darvak*-nál!

GYÖRFFY ISTVÁN írja a Nagy-Kunsági Krónikában (27): »Messze földön híre volt a Sárrét madárvilágának. — Magyarszállást, a mai Magyarkát, hajdánában darvászok és pákászok lakták. Az 1554. évi egri összeírás szerint Magyarszálláson hús szelid daru volt. A zavaros időkben azonban ezekből Ártándy Kelemen apródjai és Ladányi Pál négy darvat elvittek. A törökök meg Szolnok megszállása alkalmával hat darvat ragadtak el. — Püspökladány, Madaras cimeréül a darut választotta. — A darvakat megszelidítve a háznál nevelték, még pedig a rétből elfogott darufiókákból. Aki tudja, hogy milyen nehéz a darut vadászni, az könnyen elképzelheti, milyen bajos lehetett annak megközelíthetetlen költőhelyéhez hozzáférközni. De a rétes emberekben, külö-

nösen pedig a darvászokban, a pákászokban, madarászokban ördögi ügyesség lakozott. Kilopták volna ezek a tojást még a szarka alól is úgy, hogy az nem vette volna észre! — De kellett is a darutoll, nem úgy, mint máma!»

»Nem úgy mint máma!« — ebben a fölkiáltásban benne van a tőlünk végképp elköltözött darumadár után való mélabús vágy, a magyar léleknek ugyanazon öröklött visszavágyódása, mely általában a rétségek letűnt világát festő irodalmi művekből mindenikből kihallik. Nagyon kedvelhették apáink a darumadarat, ha mága e madár nélkül is így rá tudták örökíteni utódaikra ezt a hajlandóságot. S ha így kedvelték a darut, képe bizonyára nyomot hagyott beszédükben is, nyomának kell lennie mai nyelvünkben is. Tagadja hát bár a módszeres tudomány, én az én nádasokon bujkáló együgyűségemben lehetetlennek tartom, hogy a *darvadoz* ne a *darvak* emléke volna.

CHERNEL ISTVÁN *Magyarország Madarai*-ban a következőket írja a daruról: »De nemcsak tollai révén volt nálunk népszerű a daru. *Egész lényével befészkelte magát a magyarság lelki világába*, éppúgy, mint a gólya, különösen mikor még számos volt s tanyája is sokféle akadt. Más népeknél, nemzeteknél is szert tett ugyan bizonyos népszerűsége, de seholsem annyira, mint a magyarság körében. *Nincs is több nemzet, mely úgy ismerte volna madarunk szokásait, mint mi*. Ez a szoros viszony pedig abból fakadt, hogy a daru is ott tanyázott, ahová a magyart természete hajtotta: a végtelen rónán; hogy a daru is daliás, mozgásaiban délceg, büszke alak, amivel bizonyos nemzeti vonásaink rokonok. — *Közmondás, népdal, hasonlat, vonatkozás, népies költőink, szerepeltetik a darut*. Ott találjuk a gyermekkönyvekben, a címerekben, mesében, tréfában, komoly beszédben biznyságául, hogy *mily sok kapcsolat van közte és köztünk!* S amit hangsúlyozni s a következőkben kimutatni is kívánok; abban is biznyságát kapjuk annak, hogy *azt az állatot, melyet a magyarság szeret, azt ismeri is, még pedig természetrajzilag helyesen, finom élelslátással ügyelvén még kevésbbé feltűnő szokásaira is*«.

EÖTVÖS KÁROLY a Balaton körül való utazás-ában (I:261) Magyary-Kossa Eszter »asszonynéném«-nek pörösködéséről, kardos voltáról, haragtartásáról anekdotázik. Jót mulat »az én kedves asszonynéném«-en, mikor az kétezer holdat pörön veszít el, legszebbik leányát meg úgy szökteti meg a visszautasított kérő. Eljut aztán a beszélgetésben EÖTVÖS addig, hogy: »volt az én kedves asszonynénémnek egy gyönyörű szép daruja«. Erre nyomban megváltozik, érzelmessé válik a kedélyes hang s egy sóhajtó fölkiáltást hallok a szövegnek ebből a rákövetkező, fölkiáltójeles szavából: »D a r u !« És ettől kezdve már nem anekdotát hallunk, hanem valóságos lírai költeményt: »Ismered-e, ifjabb nemedék, a darumadarat? — Megnézted-e jól barna homlokát, piros tarkóját, felül fehér sávós, alul sötétszürke selyem nyakát, világos hamuszínű testét, barnaszürke lobogó tollait? Gyönyörködtél-e már sárga szép szemében, szelid. nézésében, nyalka-büszke menésében? — Hallottad-e hangját? Azt az egyszerű, de érces, erős hangot? Mikor ott repül fent, az eget magasában, tizenkettő az egyik szárnyon, másik tizenkettő a másik szárnyon, mint a hegyes ék, V betű alakban előre robogva, elől a vezérdaruval; aki harsány hangon le-lekiált a földszin mélységére: daru, daru! — Láttad-e őket, mikor kora hajnalban s mikor alkonyatkor **darvadoznak** a lápon, a szigeten s feltartott fejjel hol egy kiabál, hol valamennyi kiabál s mindegyik tizenháromszor kiáltja el egymásután: Kátára, Kátára! — Istennek és a magyar népnek ősmadara a daru«.

Íme, a *darvadoz* — igazi értelmezésével! Igazi azért, mert az írója nem értelmezésnek szánta. Nem etimologizál, nem okoskodik, hanem csak föleleveníti gyermekkorra emlékét, mikor még láthatott darut, mikor még értette a szavukat, hogy azt mondják: Kátára, Kátára! S a lápon alkonyatkor egymással beszélgető darvak gyermekkorban látott képe híven kelti föl a gyermekkorban hallott igét is: *darvadoz*.

Tegyük e mellé a kép mellé a tájszógyűjtők adatait. Kecskemétről közölte Szűcs István ezt: »Hát csak *darvadozunk* = sötétben beszélgetünk (Nyr. XXXIII. 419); *darvadozás* = sötétben való beszélgetés« (Nyr. XXXIV: 222.). A Somogy vármegyei Balatonkeresztúrról jegyezték föl: »*darvadozni* = csoportban beszélgetni« (Nyr. XLII: 142.). *Na hát* — mondom én — *ha a darvak* úgy *darvadoznak*, hogy alkonyatkor csoportosan beszélgetnek egymással, s az emberek is úgy *darvadoznak*, hogy »sötétben« beszélgetnek, »csoportban« beszélgetnek, akkor nyilvánvaló, hogy a *darvak-ból* lett a *-doz* képzős igék (sorvadoz, hervadoz) képe a *darvadoz*.

CHERNEL is leírja művében (II: 236) a daruvadászatot, SZIVOS BÉLA is az Osztrák-Magyar Monarchiában. (Magy. II: 326). »A darulövők« — mondja CHERNEL — »... még napszállta előtt kilesik a beszálló helyeket — székfenéki tocsogót — ahol t. i. a darvak éjszakázni szoktak. Jól elbújva várnak itt, mert a darusereg mindig előbb kémeket küld maga elé s csak ha ezek meggyőződtek a hely bátorságos voltáról, jön a főcsapat, többnyire már besötételéssel. Miután a darvak letelepedtek s lubicskolni, inni kezdenek, az öreg este pedig teljesen beköszöntött, embereink elősompolyognak leshelyükről...« stb. SZIVOS szerint a daruvadások »sokszor hétszámra járhatnak, míg a ritka madárnak csak hangját hallják is. Végre egy szeremcsés este, midőn a nap vörös tányérja már-már lebukni készül a láthatáron, egyszer csak megzendül a magasból: »kru, kru!«, majd nemsokára maga is látható lesz a darucsapat, amint az égbolt szürkülő ködéből pompás ék alakban kibontakozik s lassan, óvatosan lejjebb ereszkedik a 10, 20, 30, 40 vagy több darabból álló falka! Egy bizonyos magasságra leérkezve, megbomlik az ék, s a csapat köröket kavarítva, kétszer-háromszor átvizsgálja a vidéket, nincs-e valami gyanús. Nagy sokára megnyugosznak; nem sejtenek semmi veszélyt, s mind kisebb körökben egyre közelebb-közelebb szállnak azon kis sekély szikes tóhoz, melyben az éjt tölteni, nagy kurjongatás közt elhatározták. Amint a kis tóba megszállottak s szokott játékukat megkezdték; — kövecs darabot, göröngyöt hajigálnak ilyenkor föl s avval labdázna egy darabig, — megmozdulnak a meglapult vadások is...« stb.

CHERNEL és SZIVOS leírásaiból megállapíthatjuk ugyanazt, amit Eötvös visszaemlékezéséből: hogy a darucsapatot mindig alkonyat után, a sötétben közzelíthették meg; akkor figyelhették meg, amint egymással mulatoztak, szavukat, kedvüket megeresztve. Méltán mondták hát rá az olyan emberekre, akik a sötétben szóbeszéddel mulatoztak, hogy: *darvadoznak*.

Így él evvel a szóval TÖMÖRKÉNY ISTVÁN is, a vízmenti nép lelkének, nyelvének jól ismerője.

... Tél van. Ráérő ember most az öreg hajóslegény. Mit tegyen? Benéz a kocsmába.

»Ott ugyan nem szokás egy szál vendég kedvéért mindjárt délután meg-
rakni a kályhát, de valami meleg mégis csak van, az ablakon ki lehet látni a
partra, a jégre, a hóra, amiben varjak kergetik egymást. Továbbá lehet a sarok-
ban szeliden aludni is egy kicsit: a helypénz meg van fizetve a kipurancsolt két
deci borral. A gazda a másik sarokban szunyókál, olykor felébred, mikor a
pipáját a kezéből a földre ejti. Ilyenkor utánanyúl. A vén hajóslegény is fel-
tekint s látván, hogy a gazda felvette a pipát, rendben levőnek találja a dolgot
s a sipkában és téli bundában újból alvásba kezd. Csend van. Odaát a konyhá-
ban némi zörgés olykor: mosnak vagy vasalnak, edények csörgése álmosan hal-
latszik befelé. Az óra kétyeg s a bormérőasztalon egy szódavizes üveg, melynek
elromlott a csapja, néha csöndesen szipog. — Már úgy egész délután három
óraig van az idő, az öreg harang szomorú, kongó szava az ablakok fagyos üve-
gein át a nyugalom ezen csöndes télesterhelyére beszáll. — »Aó!« mondja a
gazda s egyebet nem tehetvén, felébred. — Hasonlóképp teszi Jóska öreglegény
is. Néznek egymásra. Hétköznap van, ilyenkor legfeljebb estefelé, lámpagyujtat
után vetődik be egy-két vendég: utasok, akik a víz hosszában gyalog haladnak
valamerre s egy pohár melegítőre betérnek. Azt is leginkább állva isszák meg,
a tarisznyát a vállukról le nem veszik s haladnak tovább, tűnnek el a hópely-
hes éjszakába: menvén ily nehéz módokon a kenyér után. — Jó szerencse, hogy
más hajóslegények is vannak a világon, nemcsak a Jóska. Jön a Lőrinc, már-
hogy Joó Lőrinc, akit másképp Heveder Miskának is neveznek, de ilyenkor elő-
szokta venni a bicskát. Azt mondja: »Adjon egy fél liter bort, Szücs úr!« — Azt
mondja a kocsmáros: »Nem adok annyit.« — »Már miért?« kérdezi a Lőrinc. —
»Azért, mert grétára nem adok annyit. A tél elején, amikor eldánoltad, amit a
nyáron kerestél, más helyen táncoltál a biliárdasztalon, hitelbe most meg ide-
szorulsz: Ölégődj még három decivel.« — — — Kiteszik Lőrincnek a poharat a
középső asztalra, azután újból csönd, ülnek hárman háromfelé. Amíg olyan
sötét nincsen, hogy egymásnak vaktában nekimenne az ember, nem szokás lám-
pát gyújtani. — »Amíg egymást látjuk« véli a bormérő »kár a világító olajat
fogyasztani. *Darvadozzunk.*« — A darvadozás a sötétben való
beszélgetés művészete. Arról is jó takarékoság szempontjából, hogy
nemcsak a világítóolaj nem fogy, de a dohány sem, mert hiába szívja az ember
a pipát, nem ér az semmit, ha nem látszik a füstje.«

Így írja ezt TÖMÖRKÉNY. Ő még ismerte a szó jelentését, ismerte a »sötét-
ben való beszélgetés« hangulatát.

Lassanként azonban a villanyal való »fény«-üzés ezt is elfeledteti velünk,
mint a darumadarat. Ezért van az, hogy ha szóban vagy írásban előkerül a *dar-
vadoz*, már sokszor észrevehetjük, hogy a beszélő vagy író nem igaz képet adó
eredeti jelentésében mondja, írja. A 'több embernek sötétben való beszélgetése'
ből egyszerűen 'több embernek beszélgetése' vagy 'több ember csoportba verő-
dése' lesz. Az irodalombá bizonyára TÖMÖRKÉNY oltotta belé. Kedves szava-
járása volt és szívesen gyakorolta is a darvadozást. Mikor azt a kis koc-
mát, melybe járni szokott az »egyszerű emberek«, »vízenjárók és kétkézi mun-
kások« közé, táblával akarták megszentelni, Juhász Gyula — úgy hallottam —
ezt az írást ajánlotta a táblára: »Itt darvadozott Tömörkény István«. Persze,
hogy nem fogadta el az emlékbizottság. Azt hiszem, ha ezt ajánlották volna: »itt
szórazott«, ezt már kivésették volna. Ez már érthető a modern embernek is,
laikussának, tudóssának, nem úgy, mint a *darvadoz*, a *darvas* rétségi tájak
emléke.

CHERNEL a daruról írt részletes cikkét ezzel végzi (II:241): »Azért is terjeszkedtem ki bővebben annak a ténynek ecsetelésére, mely közte és a magyarság közt fűződött, mert a hajdanból átcsengő hangokat akartam megőrizni. A jelenkor még tud róluk, ne felejtse hát el a jövő sem«. Ugyanezt mondhatom én is a *darvadoz*-nak kissé talán terjengős tárgyalására. Ha már a darut a rétségekkel együtt kiszorítottuk is hazánkból, ne tagadjuk meg azt, hogy *darvadoz* szavunk a daru szép szokásából, esti mulatozásának képéből eredt. A magyar nép szájában népünk darut szerettebből és nyájasságkedveléséből termett meg a *darvadoz* szó a sötétben való barátságos beszélgetés költői elnevezésére. A daruról a szabadságszerető, kedvetöltő magyarnak nem »olyan gyűlés« jutott eszébe, »akkiben mindenek rendeletlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek véghez«, nem olyan szemmel, szívvel nézték a rétségeken járók a darut, mint a wittembergai szentírásmagyarázó doktor, Franzius Farkás, (mert ettől a némettől vette át azokat a sorokat jó MISKOLCZI GÁSPÁR) avagy nem úgy, mint akire a »darvak divánjá«-t illetőleg FRANZIUS doktor is hivatkozott: Nanzianzi Szent Gergely.

Magyar lélek, magyar élet van a *darvadoz* szóban.

Magyar élet volt a régi rétségi élet. Vége van. »Az embernek« — mondja TÖMÖRKÉNY ISTVÁN (Egyszerű emberek 251) — »kevés volt a föld és sok volt a víz, próbálta tehát, hogy elvegyen ennek birodalmából valamit. Mint a pusztaszéli nem egyeneslelkű ember, aki évente el-elszánt a szomszéd földjéből egy-egy barázdát, azonformán lépésről-lépésre próbálgatták elvenni a víz birodalmát... elvették a víztől a hatalmát, valóságosan elvették az uradalmát, a birodalmát, a királyságát, nem maradt meg belőle semmi. Rétfjei elfoglaltattak«.

Nem maradt meg belőle semmi — mondom én — ezen a földön.

Semmi — a földön. A régi magyar rétségekből.

Pedig mi a szilárdabb alap: a föld-e vagy a levegő? A föld-e, mely kiszámíthatatlan évek óta áll, rajta paloták, templomok, várak, melyek összeomlanak, de alattuk áll, áll a föld. Hasonlítható-e maradandóságban a földhöz a minden pillanatban mozduló, lebbenő levegő? Hasonlítható-e a beszéd, mely a levegő rezgése? A nyelv, mely nem élő lény, nem is élettelen tárgy, hanem csak működés? Halandók működése, halandóké, kik földből lesznek, földde lesznek ezen a maradandó, mindent túlélő földön. Mi szilárdabb hát, mi állandóbb e mi földi világunkban a földnél?

És lám, a szilárd földről eltűnt a régi rétségek minden nyoma, nyelvünk pedig, a »szárnyas igék«, melyek elröppennek és újra rebbennek, még mindig tartogatják régi magyar rétségi életünknek sok beszédes emlékét, emlékezve régiekről, és a régiekre bennünket emlékeztetve.

*

*

*

Mikor ezt írtam, 1933-ban, akkor még élt Móra Ferenc. Amint cikkemet megkapta, mivel éppen Pestre utazott, magával vitte olvasnivalónak. Odafönn mindjárt kávéházi írotársaságába ment, s ott beszámolt a *darvadoz*-ról, Tömörkény és Juhász Gyula megkedvelt szaváról, meghányták-vetették mindnyájan ezt a szép szót, s mint Móra egy hozzám intézett mosolygó humorú levelében megírta, a literátor-kompania nyomban megtette őt »előkrugató«-nak.

Nem tudom, nem ez volt-e Móra utolsó pesti előkrúgatása.

Szegednek ez a csillaga is, aki magát szerényen rőzselágnak vallotta, ki-aludt. A ragyogó név fekete keretben jelent meg a következő évben, címéül egy szomorú cikknek, melyben többi között ezt írtam: »megmutatta, hogy a magyar nyelv gazdag és kifejező azok számára, akik ismerik, és csak azok kény-szerűlnek erőszakos, mesterkélts faragcsálására, akik szegények nem tudnak vagy nem mernek tudni magyarul. Ha más íróval akarnám jellemezni, mint stilisztát, azt mondanám: »Ő a magyar próza Petőfije.«

Móra a díszpolgári ünnepeltetés alkalmából önmagát úgy jellemezte, hogy az élet nyelvén ír, és szülővárosától, a kiskunok népétől kapta mint író egyéni veretét.

Móra szellemében cselekszem hát akkor, ha a *darvadoz* szó eredetét és eredeti jelentését tovább nyomozva, a Kiskunság népéhez fordulok, s megírom, amit Kunszentmiklóson hallottam a Julkától, mikor a mag-kokas kifogására került a sor.

Bealkonyodott, elültek az ölba a tyúkok.

Azt mondja a Julka:

»Ha maj mén be az embör közibük gyertyával, maj hogy *darvadoznak*, *csi-vajognak*!

Bizonyos tehát, hogy Eötvös Károly jól emlékezett. Kezdetben csak a szárnyas madár *darvak darvadoztak* — hogy mi volt ez a vidám, lármás darvadozás, láttuk. Az emberek darvadozása sém volt eredetileg az a csöndes beszélgetés, mint a Tömörkény társaságé. Mikor Julkától megkérdeztem: »emberek nem szoktak-e darvadozni?« — nevetve rávágta: »Dehonnem, mikó részögök, oszt' ordítóznak.« Már Tömörkény csöndes darvadozása sem az volt, mint az étszakai csöndet fölverőké, az emlékei közt borongó Juhász Gyula darvadozása meg éppen hangtalan volt. De nem a régi társak nélkül. Képzeltben tovább darvadozott Tömörkénnyel, a »holt, hú cimborá«-val és Mórával, ki-vel valaha »együtt harcolt, álmodott«. Régi megdicsőült társai vették körül akkor is, mikor »Tömörkény lócáján darvadozott árván«, s nézte a Tiszát, »mely folyik, mint az élet«. (L. »Darvadozás« c. költeményét.

A szépirodalmi nyelv így érlelte, ízesítette, hangulatosította tovább-tovább az író egyénisége szerint ezt a *darvadoz* igét.

*

* * *

Bárcai Géza Szófejtő Szótára is hozzájutott a szegedi Népünk és Nyelvünk-höz, s fejtegetéseim alapján (vagy dacára?) nem bizonyosnak, csak óvatosan valószínűnek tartja, hogy a *darvadoz* a *daru* főnév származéka. Jelentéstani magyarázatul pedig hozzáteszi: »a darvak szoktak csoportosan csevegdélve gub-basztani«.

Dehogy szoktak.

*

* * *

Végül ne feledjük Sztálinnak következő fontos intelmét: »A nyelvet és fejlődési törvényeit csak abban az esetben lehet megérteni, ha a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzák a társadalom történetével, — annak a népnek történetével, amelyé a tanulmányozott nyelv, és amely ennek a nyelvnek alkotója és hordozója.«

Ennek az elvnek szem előtt tartásával tudtam megállapítani néhány évvel ezelőtt, hogy »keletkezett... a kereskédik szó osztály nélküli őstársadalomban, tovább élt a legtagoltabb osztálytársadalomban. A kereskédő szó egykor elnevezésük volt úgynevezett »zsákmányoló« életmódúaknak. Túlélte a kereskédik és kereskédő olyan gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti változásokat, amiket túléltek a pénznek eredetileg prémes vadat, illetőleg prémet jelentő elnevezései is.«

Ilyen eredményre jutáshoz szükség volt nemcsak a szibériai prémvadászok néprajzi és nyelvi adataira, hanem a baranyai nyestezők életének és nyelvének megfigyelésére is. (Mészöly: Ethn. XLII, 277—290.)

A Nagykunsági Krónikából láttuk, hogy már régen magyarnak is, töröknek is nagyon kapós volt a darutoll, és sok vesződséggel járt a megszerzése. Hogy a daruvadászat milyen nehéz munka, és hogy 1861-ben a német világ ellen küzdő magyar nép életében milyen szerepe volt a darutollnak, azt megírta 1875-ben Osváth Pál »Bihar vármegye sárréti járása leírása« című könyvében, melyre Nyíri Antal barátom hívta föl a figyelmem. (Köszönöm!)

Legutóbb egy szövejtésemnek ezt a címet adtam: »Szótörténet — munkatörténet.«

A *darvadóz* etimológiája is csak akkor válik teljessé, ha szoros kapcsolatban van a munkatörténettel. Hadd iktatom hát ide Osváth Pál művéből, melyet sem a néptudomány, sem a nyelvtudomány nem használt föl eddig, a daruvadászatról szóló részt (i. m. 21—22).

Mert a daruvadászat is munka volt, nehéz munka, és az 1861-iki magyar legények darutollviselése szoros kapcsolatban van a magyarság társadalomtörténetével.

*
* *

»Sajátságosabb s minden vadászatok közt legterheesebb a daru vadászat, mely így történik:

Tavasszal, midőn a darvak szállingóznak haza felé, 4—5—6 tagból álló társaság alakul, kik délutánokon egyenkint különböző irányban bejárják a határt, azt lesve, hogy a darvak melyik tócsába szállanak meg éjszakára. Ha aztán valamelyik társ egy ily daru falkát a távolból felfedezett, a nélkül hogy megközelítené, haza megy társait értesíteni. Ekkor a vadászok, lehető legrosszabb öltönyeiket szedve magukra, éjfél után a találó vezetése alatt a legnagyobb csendben úgy mennek a falka közelébe, hogy hajnal előtt a daru álláshoz érjenek és midőn a vidéket jól ösmert vezető már gondolja, hogy a falka a társasághoz 500—600 lépésnyire van, akkor jelt ad, melyre a társaság, fegyvereit nyakába akasztva, a vezető után mint a béka négy kézláb másznak mind addig, míg a vezető meg nem áll, mi jel arra, hogy célhoz jutottak. Ekkor a társaság a vezető által előlegesen tudtul adott utasításhoz képest hason csúszva egymás mellett helyet foglalnak s egy szó vagy köhintés nélkül várják be a hajnal hasadtát, amikor a vezető által adott jelre, a hozzájuk 5—10 lépésnyire álló falka közzé tüzelnek, mely után a kiállott sanyarúság jutalmául fogdossák össze a zsákmányt. — Ez, szinte nem kis bajjal jár, mert a zsákmány felerésze rendszeren csak sebesült levén, míg ezen futni is nagyon jól tudó és hatalmas csőrével magát jól védelmezni képes állatokat a sárban, vízben elverhetik, addig rendszeren kifáradnak és sokszor meg esik, hogy 1—2 daru szemük láttára gyalog me-

nekül meg, mely után aztán nappal rendeznek hajtóvadászatot. A darutollakkal kereskedés űzetik; 1861-be alig volt ifjú ember az országban kinek kalapja mellett darutoll né lobogott volna. Ekkor a szebb példányok keresettek és drágák voltak, de ma is elkél darabja 2—10 frton. Ez nagyon drága árnak tetszik, de ha meggondolja az ember, hogy a vadászoknak tíz kirándulása közül is alig sikerül egy, pedig a sárban, vízben lubickolva, álmatlankodva egészségüket rontják érte, — drágának épen nem mondható. — Szépnek tartják a gyenge kocsányú, szürke színű tollakat, de legszebb mint ritkaság a fehér daru toll, mit hajdan végrendeletileg szokott az apa kedves fiának hagyományozni.

A rétségek darvászai, madarászai nehéz termelő munkát végeztek a tíz fonton kelendő darutollért, akár csak a királyok hermelinjeit szerző szibériai prémvadászok vagy a maguknak egy kis dohánnyra valóért fáradozó baranyai szegény nyestezők. Tehát a darvadozás szó története is szoros kapcsolatban van a munkatörténettel, a dolgozó nép ezerféle munkájának történetével.

*
* *
*

Tömörkény, Juhász Gyula, Móra Ferenc abban, hogy a korukbeli rétségek »egyszerű emberei«-nek nyelvében a költői nyelv kiapadhatatlan forrását látták, Csokonait, Petőfit, Aranyt követték.

A szabadságért rajongó Petőfi szemében az Alföld végtelen síkja a szabadság szimbolumává magasztosult, s Petőfi költői nyelve el sem képzelhető a síkság és róna szavak nélkül, ennek a rokon fogalmakká vált két szónak története pedig visszanyúlik a darvadoz-éval együtt az évszázados, sőt évezredek multú, immár eltűnt, régi rétségi életbe. Hogy a máról holnapra tengődő rétes emberek szavaiból a költői nyelvnek milyen örök életű ékessége válhat a nép lelkétől lelkezett költőnek ajakán, arra példa Petőfi síkság és róna szava is.

Az élő beszédet összevetve az írott emlékekkel és finnugor nyelvi tanulságokkal, már régebben megállapítottam, hogy Petőfi »alföld«-jét, a 'Tiefebene' fogalmát, a régibb magyarok más szavakkal fejezték ki; s itt most nyomról nyomra bemutatom, hogy az egykori rétségi dolgozó parasztok róna szavának mi lett a jelentésbeli és hangulatbeli fejlődése Csokonaitól Petőfiig.

Mi volt az alföldi rétségek rónája?

Erre nézve hallgassuk meg egy öreg pákásznak 1807-i tanuvallomását, melyet Szigethy György István idéz Szilaj Pásztorok című füzetében (30. l.): »Ezek a rónák arra készültek, hogy vizes időbe egyik szigetről a másik szigetre keltenék a marhákat hajtani, a gáz helyenként megtörték a marháknak, s annak neki verték s ott keresztül hajtották. Hol úszott, hol nehezen egymásután keresztül gázolt s ilyen tsapásokat tsinált. A rétes ember azt jól meg ismeri.« Másutt ezt írja György a rétségi rónáról (Nagy-Kunsági Krónika 34.): »A láp felszíne sokféle volt... Ahol marhacsapás törte le a növényzetet s a helyet s i k víz lepte el, ez volt a róna. A lápi szigeteket rónák kötötték össze egymással... Másik karcagi pákász 1810-ben úgy vall, hogy... »Amely vakrónákról a Fektó szomszédságában emlékezik a tanú, azokon marhákat által jönni sohasem tapasztalt, sőt már most éppen járhatatlanok. De a bajomiak által kitisztított rónán és ahhoz közel levő két vak rónán, ámbár marhákat által járni nem látott is, a jelekből, melyeket ott látott, bizonyos, hogy azokon a helyeken marha által-járás volt.« A csillogó víztükrű rónát tehát, ha hosszabb ideig nem járta

a marha, a nád, sás, kolokány, kotú felverte, ez által 'megvakult'. A folytonos használatban levő *róna* pedig idővel folyásnak indult és kimélyült.»

Ezekből a leírásokból látjuk, hogy a *róna* a rétségekben a hátsabb részek, szigetek között olyan egyenes irányú, hosszú út volt, melyet az állandó marhajárás kimélyített. Nedves időben a vízlepte *róna* a szegélyző sűrű, lápi növényzet között voltaképpen nem volt más, mint egy vizes árok, aszálykor pedig kiszáradt árok: méltán nevezték hát el a rétségi emberek a legeltetésre való szigetek közt utakul szolgáló marhacsapásokat az 'árok' jelentésű, szláv eredetű *róna* szóval. Így fejlődött ki a rétségi pásztorok nyelvében a *róna* szó 'árok' jelentéséből az 'út' jelentés.

Az egyetemes és korszerű műveltségű Csokonai Broughton Historiái Lexikonának 1792-ben megjelent magyar fordítása elé egy dícsérő verset írt, s abban a versben a »rövid *róna*«, »szép *róna*« ugyanazt jelenti, mint az ugyanazon versbeli »rövid út«, »szép út«. Ebből a versből még nem tűnik ki, hogy rétségi tájszó Csokonai 'út' jelentésű *róna* szava, de más műveiből ez világosan látható, *A bagoly és kócsag* című gúnyiratában a szintér a kócsagok lakta nádas, zombékos, tavas rétség. Ott jár az ifjú poéta (ki más az, ha nem Csokonai), dúdolgatva »a tó szélén« ... »Kijövök minden reggel még hajnal hasadtakor, és a ti réteiteket zengedeztetem Phyllisnek, az én kedves Phyllisemnek nevével; azt cselekszem akkor is, amikor a leszálló nap a nyúlánk nádaknak csak felső bojtjokra tekintget.« Nem sokkal utána pedig ezt olvassuk: »Még alig ért ama kedves *róna* mellé, mely a szigetre vezet...« Csakugyan 'rétségi út' hát itt a *róna*, hiszen »szigetre vezet«. Petőfi egykori Kiskunságában is, a kunszentmiklósi volt Magay-tanyán *sziget-nek* mondták a sík rétnek azt a hátsabb részét, melyet tavasszal sem lepett el a víz. Fő volt a sziget a vízjárta régi Alföld legeltetőinek, emlegetik is a pásztoroták:

Bánáti szigetbe nagy barlangok vagynak,
Akik odemnek, tudom, ott maradnak.*

Nekem is van benne harminchárom tinó,
Bal szarvára sütvé: mind prédára való.

Meg osztán:

Ammint az idő szorított,
Nyájam szíjjel szakadozott,
Bevertem engem egy szigetbe.
Gyenge nádas közepibe.

(Ecsedi István: Hortobágyi Nót. 127 és 101.)

A Hortobágy mellett danolják ezeket a nótákat, a Hortobágy környékén hallgatta őket valamikor Csokonai. Ilyeneken buzdulhatott ő is arra, hogy ha »parasztdal«-t ír, rétségi tájon rétségi legényt szólaltat meg rétségi szavakkal:

* Az oda rejtett lopott barom; a *barlang* ásott gödröt jelent.

Ama fejér nyárfák alatt
 A part felé,
 Sűrű rekettye közt vezet
 Egy róna bé.
 Oh! mert ez a hely énnekem
 Irtóztató;
 Ott egy vityilló, abba' nyög
 A szép Kató.

Sűrű rekettye (fűzfák) közt a part felé vezető út csak 'rétségi út' lehet: itt is 'rétségi út' hát Csokonai *rónája*, afféle kiszáradt róna. Ez a rekettye közé fogott, a parti vityillónál véget érő *róna* azonban — mennyire más, mint a »szép alföld végtelen rónája«, »melyet átölel a Tisza—Duna karja« (Petőfi: Kis-Kunság és A csárda romjai), másfelé meg »füzes Tiszaparttól Biharig« nyúlik (Arany: Tájkép), hosszan, szélesen, naposan, szabadon!

Hogyan leljük meg a jelentésbeli és hangulatbeli átmenetet a parasztdal-író Csokonai *rónájától* a népdal-író Petőfi *rónájáig*?

Nyomozzuk tovább a rétségi élet nyelvében.

A *róna*-nak kétségkívül árokszerűsége volt eredeti legfőltűnőbb tulajdonsága, uralkodó jegye. Ezért nevezték a lápi szigetek közti összekötő csapásokat *rónák*-nak. Megtörtént pedig az ilyen rónákkal az is néha, hogy állandó folyásokká lettek. Györffy mondja a rétségről írtában, hogy: »a folytonos használatban levő *róna* idővel folyásnak indult s kimélyült.« (NagyK. Krón. 34.) Az ilyen mélyebbé vált rónák tehát nem száradtak ki, s ezért folytonosan észlelhető, leginkább megjegyzett tulajdonságukká az lett, hogy a rétségnek növények lepte többi részeitől eltérőleg víz volt bennük, s ík víz. Az ilyen ík víz borította rónák nevéből lett *róna* neve a nádasok közti víztükörnek sok vidéken akkor is, ha az nem hosszan vezetett, mint az árok, hanem úgy kerekedett, mint a tó, mint a nádberkek közti *sík víz*. Ballagi Aladár írja az Osztrák-Magyar Monarchiában (II, 415): »Túl a Berettyón ... Pocsaj tornyai tűnnek föl... E tájon, tova Derecskéig, úgy szólván foszlányokra tépik a határt az erek, fokok, halványok és morotvák és az itt *rónák*-nak hívott *sík* - tavak.«

Kunszentmiklóson *tisztás* 'a vzinövényekkel benőtt tónak' az a része, ahol növény nem nő' s a tónak *tisztás* szavával nevezik meg az 'erdő tisztás'-át is, a nád környezte víztükör szavával a fák környezte ík szárazföldet: természetes hát, hogy a *róna*, melynek megvan 'tó', 'víztükör' jelentése, lehet elnevezése szárazföldön kerekedő, körülzárt tisztásnak is.

Ez a jelentésváltozás azonban nem a népnelvben, hanem az irodalmi nyelvben ment végbe.

Simai Ödön ezt írta a *róna* szóról: »Kónyi hozta be (1774) az irodalomba. Baróti Szabó már szótárának első kiadásába is felveszi (1784). Dugonicsnál van: *rónás*, *rónáz* is.« (MNy. III, 125.)

Simai Ödönnek erre a sovány megjegyzésére, hogy »Kónyi hozta be az irodalomba«, a társadalomtörténeti kapcsolatokat elhanyagoló szótörténeti módszer megrovásául joggal kérdeztem, hogy: »Kónyi hozta be az irodalomba? De hoi találta? Milyen jelentésűnek találta? És milyen jelentésűnek hozta be?«

»Megfelelni pedig — mondám annak idején — ha más nem, megfelelek rá magam.«

Azután így folytattam:

Kónyi ezt a szót Marmontel-fordításába iktatta bele, az egyik elbeszélésbe. Ugyanezt a Marmontel-elbeszélést lefordította az egykorú Báróczi is. Hogy megállapíthassuk Kónyi *róná*-jának jelentését, párhuzamosan közlöm Kónyi fordítását és az eredeti francia szöveget.

Kónyi János: *Diszes erkölcsökre tanító beszédek. Pest, 1775.* (89–90. l. Az Alpesi avagy Az Havasoki-Juhásznéről.)

A' szavojai hegyeknek kebelében Mondavenak Briánkon névű útjától nem messze vagyon egy *magános róna-hely*, melynek kedves tekinte(te) az utazóknak tsendes és kellemes gondolkodásokat okoz.

Három halmok, mellyek mint egy játék-néző helyül szolgálnak, a'mellyeknek síkjaiban egymástól nem távol juhásztanyák láttatnak, az hegyekről alátsergő patakok, emit amot utza rendre plántáltatott szép árnyékos fák, mindenkor zöldellő páfitok kedvesítették ékességét e' kieshelynek.

Marmontel: *Contes Moraux. Pest, 1828.* (26. l. La Bergère des Alpes.)

Dans les montagnes de Savoie, non loin de la route de Briançon à Modane, est une vallée solitaire, dont l'aspect inspire aux voyageurs une douce mélancolie.

Trois collines en amphitéâtre où sont répandues de loin en loin quelques cabanes de pasteurs, des torrens qui tombent des montagnes des bouquets d'arbres plantés çà et là, des pâturages toujours verts font l'ornement de ce lieu champêtre.

E rövid mutatóványból is látható, hogy KÓNYI, szorosabban követi az eredetit, mint a franciás PARÓCZI. Bátran használhatjuk tehát a francia szöveget KÓNYI fordításához magyarázó eszközül.

Milyen hely KÓNYI *rónahelye*?

Azt a helyet a környező dombok mintegy »amphitéâtre«-rá, »játék-néző hely«-lyé alkotják. Ez: római írótól vett kép. A római írók az erdős hegyektől kerített völgyet, az erdő fáitól szegélyezett tisztást zárt volta miatt színikörhöz hasonlították. Az ifjabb PLINIUS egy kies völgyről azt írja, hogy olyan szép *amphitheatrum*, amilyent csak a természet tud teremteni (»Amphitheatrum, quale sola rerum natura possit effingere« V. Epist. 9.). VERGILIUSnak a színpad, *scena*, jut eszébe a zárt öböl sík vizét körülvevő hegyekről, erdőkről.

Hinc atque hinc vastae rupes, geminique minantur
In caelum scopuli, quorum sub vertice late
Aequora tuta silent. Tum *silvis scena coruscis*
Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.

(Aen. I, 166—70.)

Jobbról és balról órjas kőszál mered égre:
 Ormuk alatt mély csendbe' pihen széltében a tenger.
 Fenn a hegyen *ragyogó erdőség színfala csillog*
 És komor árnyékát az öböl tükrére borítja.

(Csengery ford.)

SERVIUS, Vergiliusnak annál négyszáz évvel későbbi magyarázója, megjegyzi e sorokhoz, hogy a régi római színpad kezdetben lombos fák közötti térségen volt a szabadban: »apud antiquos enim theatralis scena parietem non habebat, sed de frondibus umbracula quaerebant.« ZRINYI is »teátrum«-nak mond egy erdei tisztást, egyszersmind *sík*nak is:

Alderán elröpül az fekete lovon.
 Helt keres magának *erdő közt egy síkon*,

Több társait osztán magátul elküldi,
 Az nagy *teátrumon* csak magát szemléli.

(Szigeti V. XIV, 20—21.)

ZRINYINél hát az erdőbeli »teátrum« »sík«. KÓNYINál is a halmok között a »játék-néző hely« az ő tulajdon szava szerint »sík« meg aztán »róna-hely«; mi hát KÓNYI *róna-helye? Sík*. Erdős halmok közt színkörszerűen zárt *sík* völgy, *tisztás*. A *sík* szót is víz színéről szabták rá föld színére; a vízi növények szegélyezte *tisztás* is a rétség nyelvéből került elnevezésnek a szárazföld erdő kerítette térségeire; a tó *tisztásának* neve pedig némely rétségi tájon — mint láttuk — *róna* is: nyilvánvaló hát, hogy KÓNYI, a parasztleányból lett strázsamester, mint a nép nyelvét jól ismerő író, a nádasok szegte sík víz *róna* nevére írja *róna-helynek* a völgyi *tisztást*. KÓNYI téres *róna-helye* merőben más, mint CSOKONAI 'rétségi út' jelentésű, két felől határolt *rónája*, és különbözik PETŐFI nyílt, végtelen *rónájától* is. CSOKONAI a *róna* szót az ő ismerte nyelvjárási jelentésben, 'rétségi út' jelentésben iktatja műveibe KÓNYI-tól függetlenül, KÓNYI pedig ugyanannak a szónak a nép nyelvéből más jelentését, 'vízi növények szegte víztükrő' jelentését ismervén, stíluszépitő képül alkalmazza a *rónát* mint jelzős összetétel előtagját a *róna-hely* maga alkotott összetételben. Milyen hely? *Róna-hely*, olyan sík hely az erdős halmok között, mint valami *róna* víztükre a rétség nádja, bozótja között. CSOKONAINál, mint mindenütt a népnyelvben, főnév a *róna*; KÓNYINál melléknévi alkalmazású a *róna-hely* költői összetételben.

De az irodalomtörténet jelentős alakjai közül nem CSOKONAI az egyetlen, akinek *rónáit* vagy a *rónából* alkotott szavait nem »KÓNYI hozta be az irodalomba«, hanem KÓNYI segítsége nélkül az illető maga vetette papírosra abból a nyelvből, amelyet lakta földjének népe beszélt, meg ő maga is. »DUGONICSnál van: *rónás, rónáz* is« — mondja SIMAI, úgy gondolva és úgy mutatva, mintha KÓNYI *róna-helyének* kénytelen vagy közvetett hatására találta volna föl és alkalmazta volna DUGONICS ama szavakat. Ez azonban tévedés. Ha számot vet a szónyomozó a szó alakján kívül a jelentéssel is, avval is, mi annak a *rónás, rónáz* szónak jelentése DUGONICSnál, nem esik sem maga tévedésbe, sem mást abba nem ejt.

DUGONICS az *Etelkában* (II, 284) egy öreg remetét állít elének így: »Elterjedett mellyén őszbe facsarodott vastag szakállá. Hasonló hajának ritkább szálai elterjedtenek széles vállain. Közelebb menvén hozzája, meglátta szélessen ki nyílt homlokának térjét és a vénség barázdáival sűrűn megszántott rónás ábrázatját. Eme ritka tekintet úgy jelentette a régen elélt csoportos napokat, hogy kitetszene belőle nem a durcaság, hanem a nagy eleveenség és kiváltképpen a kellemetes, öreghez illő kegyesség.« Ugyan, ennek a tisztés öregnek képéről kinek ne jutna eszébe a *Családi Kör* öreg gazdája, kinek homloka »mélyre van szántva az élet-ekével?« (Arany.) Hiszen a kor barázdássá teszi az arcot. Hiszen magának DUGONICSnak idézett szavaiból kitetszik, mit tartott ő rónás ábrázatnak: azt, amely a »vénség barázdáival« sűrűn meg van szántva. Hiszen jól tudta DUGONICS, mint más szegedi magyar is, hogy azokat a barázdákat, melyekbe sorára vetik a magot, rónáknak hívják. DUGONICS tehát a legeredetibb jelentésében vett róna-tájszóból alkotta rónás szavát, a rónának arra a jelentésére gondolva, melyet a M. Tájszótár így határoz meg: »sekély árkocska (milyenbe pl. veteménymagot vetnek).« A vén remete »rónás ábrázatját«-t meg nem lehetne érteni KÓNYI »róna-hely«-éből, sem CSOKONAI, sem PETŐFI rónáiból. PETŐFI »Sári néni«-je keblének »róna, pusztá s csendes róna« voltából.

A róna közkeletűvé váltához még az is kellett, hogy KÓNYI könyvéből, mely 1775-ben jelent meg, átvegye BARÓTI SZABÓ DÁVID a maga *Kisdéd Szótárába*, mely kilenc évvel később kelt. Sőt e szótárba került is csak egy állomás a róna jelentéstörténetében és elterjedésének útjában.

Hogy mi az a BARÓTI SZABÓ Szótára, megfelel rá teljes címe: *Kisdéd Szótár, melly a' ritkább Magyar szókat az A. B. C. rendi szerént emlékeztető versekben elő-adja*. E könyv rendeltetése az volt, hogy írók forgassák és szavaival gazdagítsák, szépítsék műveik nyelvét. Mert — úgymond BARÓTI — »mind a folyó, mind főképpen a kötött beszéd edesdedebben szokott füleinkben hangzani, midőnn a közrendű szóllás alacsonyságából felemelkedvén, a válogatott szóktól ékességet, a ritkábbaktól kedves újságot helyenként kölcsönöz.« Mint ritka szó került hát a róna a *Kisdéd Szótár* következő hexameterébe:

Pök, porló, pillatlan szem, put, rontsola, róna.

(Metrum: — — | — — | — — | — — | — — | — — | — — | — —)

Emlékezzünk rá, hogy KÓNYI idézett helyén nem önálló főnévül van, hanem melléknévi szerepű a róna. Hogy valóban KÓNYI *Marmonteléből* vette BARÓTI SZABÓ, azt bizonyítja már az is, hogy ő is melléknévnek magyarázza, holott az élőnyelvben főnév. Szótárában ugyanis a rónához azt jegyzi, hogy jelentése »egyenes, p. ö. föld.« BARÓTI SZABÓ, ki — úgy látszik — nem ismerte a nép nyelvéből a róna szót, látta KÓNYI könyvéből, hogy az az ott bővebben leírt róna-hely sík, egyenes fölületű hely. Mint erdélyi ember jól tudta, hogy a sík 'csúszós'-t is jelent, tehát ezt a szót nem a legalkalmasabbnak tartotta a 'planus' megfelelőjéül. A régi és mai 'egyenes föld' kifejezésben érezhette azt, hogy az egyenes legtöbbször nem síkban, hanem vonalban való kiterjedést jelent. Ezért kapott a róna szón, melynek a népnyelvi rónákat nem ismerő BARÓTI SZABÓ szemében egyetlen jelentése a 'planus', 'eben, flach' volt. Így állapította meg jelentését a róna-helyből, és úgy gondolta, hogy az egyenes föld, sík föld helyett célszerűbb, szabatosabb, no meg ritka és új volta miatt ékesebb is lesz a róna föld. Mielőtt pedig a róna melléknevet szótárába iktatta, már élt vele a maga versében, a *Parasztai Majorságban*:

S nagyra fejét emelő kőszálonn ülve le, késér
Pillatlan szemmel folyamat, melly *róna* határonn
 Gördülvén... stb.

1786-ban jelent meg e deákból való átdolgozás a *Verskoszorúban* (III, 139), tehát két évvel később, mint a *Szótár*. Ha azonban megfigyeljük, hogy a *Paraszti Majorság* azonos sorában van a *pillatlan szem és róna*, és a *Szótárban* is egy sorban van ez a kettő, akkor nyilvánvaló, hogy a *Szótár*-beli sornál előbb megvolt a *Verskoszorú*-beli sor, természetesen kéziratban.

A *Kisded Szótár* magasabb értelemben vett tankönyv, de nem a »gyengébb elméjűek« azaz kis iskolásgyermek, hanem éppen felnőtt emberek legnagyobbjai, a költők számára. Mint afféle régi tankönyvhöz, illik hozzá a föl-sorolt szavaknak akkori tankönyvekben szokásos versbeszedése — irodalomtörténetíróink ne vessék hát ezt szemére ennek a jó magyar írónak, ki, hogy kora magyar irodalmának mire volt szücsvaló, jobban tudta nálunk. Bevallja, hogy *szótárában* nem művészt alkot, hanem csak egyes szavak gyűjteményét adja, de annak is tudatában van, hogy irodalmi művek teremtéséhez jó hasznát vesznek majd azok, akik tudnak vele élni. Ez az értelme a *Kisded Szótár* címerverseinek:

Pusztá merő szó vagy, könyvecske; szemedre ha némelly.
 Aztot vetni talán fogja, felelj meg imígy:
 »Nem vagyok épület, vagyok épületre való szer:
 Sok jeles alkotmányt — tudj velem élni — tehetsz!«

Tudtak is vele élni költőink. Sok jeles alkotmányukhoz vettek belőle alkotó, díszítő szereket, hiszen a hozzá folyamodók között volt a nagy VÖRÖSMARTY is.

Közöttük volt DUGONICS is, ki kortársaira irodalom által való hatásban nem marad VÖRÖSMARTY mögött. Tudjuk DUGONICSról, hogy a »magyaros írók csoportjában a nyelvújítás legtöbbet neki köszönhet«. (TOLNAI: *Nyelvújítás* 48.) »Örömmel üdvözli kortársait, akik vele egy célért munkálnak... KALMÁR, BARÓTI... újításait felkarolja, műveibe iktatja.« (Id. m. 49.) És ezt tette a melléknévi *rónával* is. Jól tudta ugyan — mint láttuk — a *róna* főnévi voltát és Szeged-táji jelentéseit, de — mint TOLNAI írja (id. m. 40.) — DUGONICS olyan lelkes újító volt, hogy »az újítás ösztöne« gyakran »föléje kerekedik különben erős nyelvérzékének.« BARÓTI gyűjteményéből igen sokat átvett, és átvette a *Kisded Szótár*ból a »*róna* (föld) = *egyenes* (föld)«, magyarázat nyomán a '*róna föld*'-et is (vö. HORGER: *M. Nyelvőr* XXXI, 155). 1784-ben jelent meg BARÓTI *Kisded Szótára*, 1786-ban *Verskoszorúja*, DUGONICSnak 1806-ban megjelent *Szittyiai Történetek* című könyvében pedig már ezt olvashatjuk (II, 267): »...valaha ez a táj nagyon népesvala. Mely-is bizonyára (akár-mikép' tekintjük) meg-érdemelné a' vissza-állítást: mivel másként-is (Kuma vizének *róna földeken* — való le folyása) termékenységet ígér. A' Föld-is minden azon művelésre alkalmas, melyet egy meleg lak meg-kéván. Ezen kívül az a' terjedt pusztá, (a' folyónak meg-népesítéssével) bátorságosabbá tétetnék.« Ezeket DUGONICS a német utazó és természetvizsgáló PALLAS *Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs* című könyvének következő sorai nyomán írta (III, 344): »Sowohl an Ackerland, als wegen des Ueberflusses von Waldung und Fischreichen Gewässern ist die Gegend der Kama eine von den vortheilhaftesten vor dem Landmann und auch ziemlich stark bewohnt, obwohl vom Flusse abwärts, sonderlich an der steppigten Seite noch Raum genug der

Bevölkerung ist.« Ez a *róna föld* tehát már itt »steppé«-t jelent. Nem zárt völgyet, mint KÓNYI *rónahelye*, hanem — hogy magának DUGONICSnak szavával éljek — »terjedt pusztá«-t. DUGONICS »róna föld«-ében olyan jelentésű hát a *róna*, hogy ilyen jelentésben nemcsak a népnyelvben nincsen nyoma, de merőben elűt DUGONICSnak az élőnyelvből fakadt »rónás ábrázat« kifejezésétől is; ellenben teljesen megegyezik nem KÓNYIVAL, ki csak közvetett forrás, hanem BARÓTI Kisded Szótára magyarázatával, mely a *róna* melléknevet ajánlja jelzőül a *föld* mellé az *egyenes* helyett, és így a 'planities', 'die Ebene' magyar megfelelőjéül a *róna földet*.

Jelentkezik hát BARÓTI SZABÓ Szótára nyomán DUGONICSnál a *róna-föld*-nek az a jelentése, melyet ma úgy mondanánk, hogy 'síkság'. De a *róna* itt, DUGONICS *Szittyai Történeteiben* nem költői szó, hanem tudományos értekezésbeli földrajzi szakkifejezésnek alkotó része.

Nem DUGONICS tette költői nyelvünk ékességévé a *róna* szót, hanem VÖRÖSMARTY, az is nem DUGONICS, hanem BARÓTI SZABÓ tanítványaként. A Szózat költője ifjú korában nagyon olvasta BARÓTIT, s ragyogó nyelvének nem egy színe annak festéktálcájáról való (Tolnai id. m. 48). Meg kell azonban jegeznünk, hogy bármennyire észlelhető is BARÓTI SZABÓ DÁVID hatása az ifjú VÖRÖSMARTYN, ennek nem legelső műveiben bukkan föl a *róna* szó. Az 1824-ben megjelent ZALÁN FUTÁSÁban még csak a *sík*, *síkság*, *tér*, *térség* rokonjelentésűeket olvassuk. Például:

Alpár messze terült *síkján* körülnéz
A' fejedelmi Zalán.

(I. én.)

Ő pedig ül komoran, s a'mint néz messze Sajónak
Tája felé, s' néz Zagyva felé, a' szerte virágzó
Térekén, elbúsúl ...

(Uo.)

És már Zagyva vizét érék, ammint ez omolva
A' kis partu Tiszába szakad. Még egy napi útát
Tettenek a' *síkon*.

(Uo.)

Messze terül kiesén s pusztán a' zagyvai *síkság*.

(Uo.)

Hajnat zeng a' völgy, Hajnat a' pusztai *térség*.

(Uo.)

Kik mikor a' völgyből már mind *sík* földre kelének,

(III. én.)

Tőle külön hadat indított a' bodrogi *síkon*.

(IV. én.)

All egyedül Árpád egy csöndes kis halom ormán,
Nézi körül a' *sík* tájéket, az elleni tábort.

(Uo.)

Messze terül a' *sík* tájék szemeiknek előtte.

Bodrog alattuk megy, csillámos hajkait üzvén.

(IX. én.)

Lett volna VÖRÖSMARTYnak alkalmá valahol beleszólni a *róna* szót is e sokszínű versekbe; hogy nem tette, nyilván jele annak, hogy az pályája kezdetén

nem volt még meg költői szokincseben. Nem fordul elő a *Zalán futását* követő kisebb eposzaiban sem mind a *Két Szomszédvár*: abban zendíti meg 1831-ben:

Még egyszer fölemelte szavát Sár róna vidékén,
S hosszú nyögésekkel, minemük a' haldoklóé,
Megszűnt a' zivatar.

(I. én.)

Hol most Ság borait termeszi, hol Úrhida dombján
Sok munkái után viszen a' nép sárga gerezedet,
Ott a' Káldorok, itt Sámson vérsége tanyázván,
Két ház volt régtől szomszéd a' róna határon.

(Uo.)

Éltem enyész, mint a' párák játéka, miként a'
Délibáb a' rónán . . .

(III. én.)

Úlve találá azt, kifelé fordúlva s mérően
És érzéktelenül a' róna mezőbe kinézve.

(IV. én.)

Figyeljük meg itt a *róna határ* előtűntét, és jusson eszünkbe, hogy meglettük azt már BARÓTI *Paraszi Majorságában* is. Ott is »folyam gördült« végig a »*róna határon*«, itt is a »*róna határ*« annak a Sár folyónak melléke, »mely sással, rőt buzogánnyal | És suhogó náddal koszorúzva tekerge«. (I. én.) Azt is megállapíthatjuk tehát, hogy VÖRÖSMARTY nem éppen a Kisdud Szótárból, hanem a *Paraszi Majorságból* vette az ő *rónáját*. Vette pedig azon módon melléknévül, mint a »*róna határ*« mellett a »*róna vidék*« és »*róna mező*« is mutatja. Nem mond ennek ellene az ímént látott »*délibáb a rónán*« kifejezés: ebben a *róna* szót csak a költő önállósította főnévvé.

A költő. A *Két Szomszédvárban* már VÖRÖSMARTY ragyogó, zengő, regényes nyelvének egyik új színt adó ékszere a *róna*, itt már költői szó. BARÓTIban a hexameter ereszkedő verslábaiba jól illő szónak tapasztaljuk, VÖRÖSMARTY verses lovagregényében a romantizmus költői szavának érezzük.

1832-ben jelent meg a *Két Szomszédvár*, 1833-ban kelt Bajza-versben pedig, a *Völgyhöz* címűben, szintén fölbukkan a *róna* (holott BAJZA régiebb költeményeiben nem leljük):

Tiszta kék az ég felettem,
Tiszta kék a láthatár,
Zeng a bérc, virít a róna,
Vigan zúg a csermelyár.

Az időrendből s VÖRÖSMARTY és BAJZA közti kapcsolatból bizonyosra vehető, hogy ama szót BAJZA VÖRÖSMARTYtól vette (KÖLCSEY és KISFALUDY KÁROLY nem élnek vele). Az idézett versben főnévi szerepű ugyan a *róna*, de hogy BAJZA is melléknévnek tudta még, mutatják ezek a sorai:

Bérceken vívott és róna téren

(A szerencsétlen lövés.)

Most a róna sík felé tekint le.

(Uo.)

Ott mosolyg a róna táj.

(Isten Hozzá!)

BAJZA tájképei mások, mint VÖRÖSMARTYÉ: »versei scenirozása a német. szentimentális líra világából való: a völgy magánya, az erdő mélye, a sírdomb körül zokogó patak, a panaszkodó csalogány, a bús esti szél, a sejtelmes hold, a borongó őszi alkony — mind Mathissonék természeti képei« — (SZÜCSI JÓZSEF: BAJZA JÓZSEF 177. l.) Amilyen halk a bú BAJZA tájképein, olyan méla a vidámság is. Ama két versében a *róna* nem őszi, hanem viritó, az ég nem borong fölötté, hanem tiszta kék, a csermelyár nem zokog rajta, hanem vígan zúg, körülötte még a bérc is zeng, a távozóra pedig mosolyg a *róna táj* — de a vidámabb színek époly pasztellszerűek BAJZÁNÁL, mint a komorabbak, és az ő *rónáján* valami lágy hangulat ömlik el.

Ez még mindig nem PETŐFI rónája.

De az irodalom nemzeti-romantikus iránya mellett mindinkább kezd erősödni az, melyet népiesnek szokás nevezni. »A kor népies áramlata egyre jobban érvényesül« az Aurorában is (SZÜCSI id. m. 170) és az irodalom égboltjának ez a változása megtetszik az irodalmi nyelv mezejének ezen a kis harmatcsöppjén is: *róna*. Az 1831-i Két Szomszédvár *rónája* szélein még lovagvárak állanak, de VÖRÖSMARTY »A Katona« című 1845-i elbeszélő költeményében már csak egy kútágas báméskodik a »végtelenül« terjedő *rónaságon*. Az 1831-i *róna vidéken* sik völgy az előtérben, mögötte magas vár, »a daliák fogadója s merész küldője csatára«, tehát a barna kép közepén elrendezett, színes, történelmi viseletű lovas csapat. Vágy: a *róna határon* szőlő koszorúzta domb a háttérben, az előtérben pedig »sok munkái után viszen a' nép sárga gerezdet« — szinte látni a gömbölyű karú porleányka kosarában a szemenként megfestett szőlőfürtöket. Csupa romantikus fölfogású, középkort eszményítő festmények. Az 1845-i *rónaságot* azonban már a mi Nagy Alföldünk képének festi VÖRÖSMARTY, természetes színben, jelenkori népi alakkal:

Távol a falutól
Nyugot felül
Nagy *rónaság* terjed
Végtelenül.

Gyalogutja mellett
Mai napig
Egy száraz kútágas
Báméskodik.

— — — — —
Csak ünnep estenként
Jön a leány

ki katonának ment legényét várja vissza. (A Katona IV.)

A Nagy Magyar Alföld végtelen *rónáján* vagyunk!

Kitől vette hát PETŐFI a maga *rónáját*?

Ha híve volnék a szüksézséggel járó szüksézsávnak, ráhagynám az olvasóra azt, amit most magában gondol, hogy tudniillik PETŐFI VÖRÖSMARTYtól vette a 'végtelen *róna'*-t.

De nem.

Nem, ámbar VÖRÖSMARTY *Katonája* annyira hatott PETŐFI János Vitézére, hogy ennek-olvastakor sok helyen el kell ismernünk, VÖRÖSMARTYra gondolva: »e szín övé!« Csak ezt idézem:

Derék szál férfi volt a szolgált katona,
 S a leány a falu legszebb hajadona;
 Ott álltak kettecskén a kútágas mellett,
 Mindenik magában sokat töprenkedett,
 S hogy megindult a szó, s szemök keveredett,
 Beszélt a katona sok cifra esetet:
 Miként járt iszonyú magas hegyek felett,
 Hogy hátával szinte dörzsölte az eget;
 Tarisznyára szedett holdat, csillagokat,
 Melyek mind megszöktek, mikorra felvirradt,
 Hogy sétált a göncöl szekeren fel s alá,
 Bakanca talpát a tenger nyalogatá;
 S hogy végre kiült a világnak szélire,
 S úgy lógatta lábát a fakó semmibe.

(A Katona VI.)

De mégsem VÖRÖSMARTYTól került át a *róna* PETŐFINEK az Alföld végtelen síkját dicsőítő énekeibe, nem pedig azért, mert PETŐFI nem volt kezdetben »népies« stílusú, nem volt kezdetben PETŐFI, hanem inkább BAJZA.

»A harmincas és negyvenes éveknek« — mondja SZÜCSI (id. m. 451) — »aligha lesz egyetlen, olyan magyar lírikusa, aki ne álljon valami vonatkozásban Bajza költészetével, utánczóinak száma meg légió. Hatása a dal területéről átment a líra más ágaira is, úgyhogy neki több követője volt, mint a hasonlíthatatlanul nagyobb költő VÖRÖSMARTYNAK.« Valóban, költői pályája kezdetén PETŐFI is, ki szavát a nagy nyilvánosság előtt BAJZA Aurorája berkeiben hallatta először, BAJZA hatása alatt állott, és egyik kezdő korabeli költeményében, melyet még e Bajza-hatás alatt írt katona korában, megjelenik a *róna*, 1840-ben:

Borúnak éjjelén, derűnek hajnalán
 Feléd siet remegve bús
 Pillantatom, mindég feléd, arany kalász
 Hazája, boldog *róna*, hol
 Csókolva ölelkeznek Csepel mezőivel
 Dunánk ezüst hullámai.

(Honvág.)

Ráillik pedig e Petőfietlen Petőfi-versre HORVÁTH JÁNOSNAK ez a jellemzése (I. *Petőfi Sándor* c. könyvében 10. l.): »Mindaz, ami KAZINCZY, KÖLCSEY, VÖRÖSMARTY stílusából BAJZA lágyágán átszűrve szerteáramlott az almanach-líra költői nyelvén, s mindaz, amivel a nyelvújítás és az idegen versidom a magyar költői nyelvet eltávolíthatta az élet beszédétől: diadalát űli a kezdő PETŐFI kifejezőskincsén, a PETŐFIÉN, kit irodalmunk története a természetes, egyszerű magyar beszéd lángeszű költőjének, a stíl-realizmus forradalmárjának ismer. Nyilvánvaló; hogy csak későbbet lesz azzá. Most még nyakig benne ül a harmincas évek précieux-stíljében. A kor köz-lírájának a nyomása alatt áll s gyermeki naivsággal visszhangozza a nagy átlag hangjait.« PETŐFI tehát »a harmincas évek précieux-stíl«-jével együtt kapta meg a *róna* szót is. Valamely szó irodalmi ízét, zamatát, hangulatát az illető-korszak, író, irodalmi mű stílusa adja meg. Mikor PETŐFI a *Honvágyat* írta, akkor még nem írta meg sem az

Alföldet (1844), sem a *Csárda romjait* (1845), sem a *Tiszát* (1846), sem a *Kis-Kunságot* (1848), és a többi effélet, tehát akkor még, 1840-ben, nem idézhette föl az ő *róna* szava az alföldnek azt a tengersík vidékét, hol méneseknek nyargaló futása zúg a szélben, nem, a pusztát, a szabadság képét! A *róna* szót akkor a legtöbb ember BAJZA *Isten hozzád*-jából ismerhette, nem VÖRÖSMARTY zordon lovagi époszából. Époszt nem szavaltak könyv nélkül a harmincas években, de lírai verset, az *Isten hozzád*-ot, igen sokan. A méltóságos éposz nem tud úgy szót elterjeszteni, mint a könnyedebb líra, virágmagokat röpítő könnyű szellő. Az *Isten hozzád* ma is még »legtöbbet szavalt s legjobban ismert verse BAJZÁ-nak« (SZÜCSI id. m. 197) — hát még a mága korában mennyire az lehetett! És e költemény szövetének az egészen végigfutó, az egészet összetartó szála az a négy versszakba beleillesztett, alaphangmegütő négy sor, melyben a végső, a rím-megszabó szó mindig: *róna-táj*:

ISTEN HOZZÁD!

Bércről visszanez a vándor.
Vígán int kies hazája,
Ott mosolyg a róna táj;
De a messze távozonak
 Szíve vérzik, szíve fáj;
Zeng felé a búcsuszó:
»Isten hozzád, bujdosó!«

Bérc alatt áll völgyek árnyán,
Csak felhőket lát honából,
 Elmerült a róna táj;
Ámde búja nem maradt el,
 Szíve gyászol, szíve fáj.
Zeng felé a távol szó:
»Isten hozzád, bujdosó!«

Bérc és völgy is elmaradtak,
Felhőt sem lát már honából,
 Ábrándkép a róna táj:
Búja, mint az ég, kíséri,
 Szíve vérzik, szíve fáj;
Mély keservvel zeng szava:
»Isten hozzád, szép haza!«

Múlnak évek, fürte ősz már,
Elfeledte rég hazája;
 Ám a kedves róna táj
Sirig képben él előtte,
 Szíve gyászol, szíve fáj,
S a halónak végszava:
»Isten hozzád, szép haza!«

Az Isten hozzádnál régibb költeménye BAJZÁnak: *A száműzött* (1826):

Feléd, feléd,
 Szeliden intő messzeség!
 Reszketve nyúlnak karjaim,
 — — — — —
 Egy pillanat reád,
 — — — — —
 Ha rózsacsillám
 Dereng fölötted,
 — — — — —
 Vagy dörgve harsán
 Az égi bosszú
 — — — — —
 Mindig feléd csak
 — — — — —
 Dicső, dicső hon!

E költemény elejének itt kiválogatott sorait érdemes összehasonlítani a katonáskodó PETŐFI *Honvágy*ának imént idéztem kezdő soraival. Mind a két költeményben az idegenbe száműzöttnek hazájába vágyódása. »Feléd, feléd... mindig csak feléd« — sóhajtja BAJZA; »Feléd... mindig feléd« — sóhajtja PETŐFI. »Reszketve« nyúlnak karjai a messzeség felé, »egy pillanat« reá, »dicső, dicső hon« — zengi BAJZA; »rémegve« siet PETŐFI »pillantata« a »böldög róna« felé. Akkor is, »ha rózsacsillám dereng« — mondja BAJZA; »derűnek hajnalán« is — mondja Petőfi. Akkor is, ha »dörgve harsán az égi bosszú« — mondja BAJZA; »borúnak éjjelén« is — mondja PETŐFI. Kétségtelenül élmény PETŐFI *Honvágya*, a költőnek a maga családi viszonyait sem leplező őszintesége pedig, mellyel (a vers további részében) a »kemény atya átkai«-t sem hallgatja el, merőben ellenkezik BAJZA tartózkodásával, de kétségtelen az is, hogy PETŐFI ama versének idéztem soraiban BAJZA *Száműzöttjének* hatása alatt ad alakot érzéseinek. Ha pedig a róna PETŐFINEK olyan almanach-stílusú versében van először, melyben BAJZA-nyomok vannak, nyilvánvaló, hogy a róna szót BAJZÁTÓL vette PETŐFI, hiszen a *Száműzöttben* a száműzöttnek elhagyott dicső hona ugyanaz, mint az *Isten hozzádban* a messze távozottnak hazája róna tája.

A *Honvágy* után két évre jelenik meg PETŐFITŐL a *Hazámban*, 1842-ben, első olyan költeménye, mely alatt a »PETŐFI« név előcsillan. Még idegen versidomban írja, még nem a legtermészetesebb nyelven, de már a jámbust a *Honvágy* verselésénél magyarosabbá teszik a sorokkal bevégződő, sorvéggel szét nem szelt hangtani egységek és a gondolatoknak párhuzamosságba verődni való törekvése. A nyelvben is nagy a haladás a rózsaszín selyembe kötött almanachok nyelvétől az élet nyelve felé; de a régi mesterkelt stílus szavaiból nem veti el a rónát. A *Honvágyban* a szülőföld, melyért sovárog, »arany kalász hazája, boldog róna«, a *Hazámban* című költeményben a viszont látott hazát is ezzel köszönti:

Arany kalással ékes rónaság.

Két évvel később, 1844-ben írja az *Alföldet*. Ebben már még magyarosabb a versforma: a magyar hangsúlyhoz a jámbusnál jobban simuló trokheuslábakat a magyar fülnek kellemes ütemezéssel osztja meg: »Mit nekem te...«,

»Fenyvesekkel . . .«, »Tán csodállak . . .«, »S képzetem hegy- . . .« stb. Nyelve is megszabadult már »a kor köz-lirájának nyomása« alól, most már mutatóba sincsenek ilyen almanach-ízű kifejezései, mint a Hazámban címűben:

És minden szenvedés emlékeztét.

Egy szent öröm könyűje mossa szét.

A régebbi versben »a búcsu *tördelt hangját rebegé*«, az újabban a »csikósok *kurjantása hallik*«, a régebbiben »mosolyg« (nem élő igealak!) a vidám nap, az újabban »mosolyogva« (nem: mosolygva!) néz rá »a Dunától a Tiszaig nyúló *róna képe*«. Kiért hát PETŐFI a szabad pusztára a »liget virányi«-ból (Első szerelem), de onnét hozott magával emlékül egy szál virágot, a *róna* szót, az marad a kalapja bokkrétája, valameddig mulat az ő lelke az ő »legkedvesebb mulató tanyájá«-n, a »szép alföld végtelen *rónájá*«-n. A *Csárda romjait*, melyből ez utóbb sorok valók, már a nyugati versforma békóitól teljesen megszabadult magyar tizenkettesben írja 1845-ben; aztán a következő években éppúgy magyar ritmussal magyaros nyelven a *Tiszát* (1846), mely »vágat a *rónán* át«, a *Pusztá, télen* címűt (1848), melyben »a *rónára* halvány ködök települnek | Csak félig mutatják | A betyár alakját, | Kit éji szállásra prösszögve visz a' ló«, végre a *Kis-Kunságot* (1848):

Hova szívem, lelkem .

Mindig, mindenholnán vissza-visszavágyott,

Újra láttam végre születésem földét,

A szép Kis-Kunságot.

Bejártam a *rónát* . . .

BAJZA szíve-lelke is mindig, mindenholnán vissza-visszavágyott az ő szülőföldre. »Szíve rejtekén« — olvassuk idézgetett életrajzában (7) — »megőrizte a kis Szücsi (szülőfaluja) szeretetét. Nem felejtette el soha azt a bájos képet, melyet szülőföldje hajdan eléje tárt, nem felejtette el a virág borította dombok kis völgyében meghúzódó kedves falucskát, felette emelkedő templomával és az ős Földváry-kriptával.« Ime, mennyivel más volt BAJZA szülőföldje, mint PETŐFIÉ; ha tehát egyazon szóval, a *rónával* emlegette is mind a kettő a magáét, nem lehetett mind a kettőnél azonos a *róna* jelentése, sem jelentéshangulata. BAJZÁNál bájos, kis völgy, PETŐFINél fenséges nagy síkság. Hogy azután a két jelentés közül melyik lett általános, melyik öröködött meg, azt PETŐFI gyors és általános diadala végezte el: az lett a *róna*, aminek PETŐFI mondta, érezte. »Midőn 1847-iki útján Ungvárról ismét az alföldre ér, fölkiált: „Csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási *rónát* keresztül repülném.” S míg szemei a Kárpátok egymásra hányt piramisaira meredtek, „lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhant észrevétlenül messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint VÖRÖSMARTY hőskölteményei, hol puszták nyúlnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriás palota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magokat gulyák és ménesek . . . ide, ide szállt a lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre.”« (VOINOVICH Petőfi-kiadása 116.)

Mivel hát PETŐFINek a Nagy Magyar Alföld a *róna*, bennünk is azt a földrajzi fogalmat kelti föl ma e szó.

De PETŐFI az alföldben nemcsak szülőföldjét szerette s gyermekkora meghitt képeit. Felföldi útjáról azt is írja: »... mentül inkább közeledtem a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgálást láttam s ilyenkor megeresztém képzetem szárnyait s leröpítém lelkemet szülőföldem *rónájára*, hol az ember-méltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasan tartja büszke fejét.» (VOINOVICH id. m. u.)

Mivel hát PETŐFI ezt a hangulatot érezte a *rónán*, ezért e szó mibennünk is ezt a hangulatot ébreszti föl.

A *róna* szó tehát PETŐFIben ilyennek érte el tartalmi fejlődése teljességét: ARANY, TOMPA és azóta sok-sok magyar költő PETŐFITől már készen, zamatosra érlelve kapta ezt a költői szót. PETŐFI tette főnévvé is: ma már csupán annak tudjuk.

Eljutottunk hát a magot belevetni való sekély árkocska *rónától* a mi Alföldünknek szabadságot jelképező végtelen *rónájáig*. Megjártuk közben a rideg pásztorok rétségeit, fölnyitogattuk régi nyelvélőink könyveit, figyeltünk régi költőink lantjának változatos hangjaira.

Hogy a *róna* szó valóban csupán íróinknak köszönheti 'síkság' jelentését, ezt az is bizonyítja, hogy ilyen értelemben (t. i. 'síkság' értelemben) sehol a népnyelvben nincsen meg, soha 'síkság' jelentéssel közönséges köznap beszédben nem hallani.

Ne tévesszen meg bennünket az, hogy hortobágyi betyárnótában is danolják a *rónaságot*:

Betyár vagyok, még az apám se vót más,
A vállamon ostor fityeg, karikás.
Rézsarkantyúm lovam viknyába vágom,
Repül velem, mint szél a *rónaságon*.

(Ecsedi István: Hortobágyi Pásztor- és Betyár-nóták 137.)

1842-ben történt, hogy PETŐFI többed magával Dunavecseről utazott a Dunán Pestre. Egyszer »a szép holdvilágos éjtszakán az utasok gyalog mentek a parton. Tüzet is raktak, s egy nótás paraszt-leányt PETŐFI megtanított egypár népdalára, beszélj ORLAY. Ekkor szólaltak meg dalai először az alföld *rónaságán*.« 1842-ben írta a *Hortobágyi korcsmárosné* ... dalát, az elsőt »mely a nép ajkára szállott; mint országszerte énekelt dalt, ERDÉLYI JÁNOS föl is vette a *Népdalok és mondák* gyűjteményébe.« (Voinovich-kiadás 47, 49.) PETŐFI dalaival együtt tanulták hát meg a *róna*, *rónaság* 'síkság' jelentését a hortobágyi legények. Aki azt az előbb idézett hortobágyi nótát faragta, bizonyosan ismerte PETŐFINEK ezt a Kunszentmiklóson 1844-ben írt dalát is:

Pusztán születtem, a pusztán lakom,
Nincs födeles, kéményes hajlokom;
De van cserényem, van jó paripám,
Csikós vagyok az alföldi *rónán*.

Szörén szoktam megülni a lovat,
Ha ide vagy oda útam akad;
Nem szükséges a nyereg a hátán —
Csikós vagyok az alföldi *rónán*.

BARÓTI SZABÓTÓL, BAJZÁTÓL, VÖRÖSMARTYTÓL meg nem tanulta volna a rónaság népe, maga a nép, hogy mit mondanak a költők *rónának*, *rónaságnak*; ahhoz, hogy ebből a szóból ne csak népdal szava, hanem népi dal szava is lehessen, PETŐFI kellett.

Aminthogy JUHÁSZ GYULA kellett ahhoz, hogy TÖMÖRKÉNYTÓL megtanulván a *darvadoz*-t, átadja e hangulatos szót MÓRÁNAK, a PETŐFI lelkét lehelő Kiskun-ság »előkrugató«-jától pedig hamarosan az egész ország íróvilága is fölfigyeljen e szóra, hogy — BARÓTI SZABÓ DÁVIDDAL szólván — »sok jeles alkotmányt tehessenek«, — szintén BARÓTI SZABÓ DÁVIDDAL szólván — »csak tudják vele élni«. Hogy JUHÁSZ GYULA lírájából vette át a *darvadoz*-t a prózaíró MÓRA, ez megállapítható MÓRA lírai hangulatú »Bujdosók« c. rajzából, melyben a rodostói bujdosók emlékét idézi föl azzal a MÓRA FERENC-i művészettel, mely újra láttatja velem az ő mosolygó szemét, és újra érezteti velem az ő meghatódott szíve melegét.

E tanulmányt JUHÁSZ GYULA »zengő soraival« kezdtem.

... A hűs Tisza partján »kis házak előtt, ha vasárnap alkonya barnul, ülnek a jó öregek, égnék a makrapipák«, de »méla TÖMÖRKÉNY« akkor már nem a kis házak, hanem az »anyaföld eressze alatt« *darvadozott*...

Hogy JUHÁSZ GYULÁTÓL vette át a *darvadoz*-t MÓRA, ez világos, ha JUHÁSZ GYULA idéztem soraival összevetjük MÓRA Bujdosóinak következő helyét:

»Aztán nem álmos vénségek *darvadoztak* itt az ereszét alatt, hanem kurucok káromkodtak olyan pogányul, hogy azt igen jó volt nem érteni a török és örmény szenteknek...« (Sokféle 1927 — köszönöm ez adatot POLNER VILMOSNAK).

*
*

A nyelvtudomány olyan természetes kapcsolatban van az irodalomtudománnyal, hogy a nyelvésznek joga van megírni egy-egy szónak a költői nyelvben észlelhető hangulattörténetét is, és hogy ezt bizonyítással tehesse, megvilágító bizonyítékokkal tehesse, kötelessége idézni a szükséges szövegrészeket. Sem PETŐFI *róná*-jáig, sem JUHÁSZ GYULA *darvadozás*-áig nem jutottunk volna ilyen módszer nélkül.

*
*

Ezt azért emlitem itt, mert mikor a *róná*-ról a Szeg. Füz.-ben írtam, ezt a módszert KNIEZSA helytelenítette s mint »antológiát«, a *róná*-ról szóló részeket nem tartotta a »*róna* szó eredete« kérdésében figyelembe veendőknék s nem vont le a következtetést abból sem ő, sem SULÁN, hogy a *róna* 'síkság' értelemben sehol a népnyelvben nincsen meg, soha 'síkság' jelentéssel közönséges, köznapi beszédben nem hallani.

Azt már megírtam, hogy a mai szlovák *rovina* jelentése 'síkság' ugyan, de van a szerb nyelvben egy *rovine* szó, mely valami árokfélélet jelent és hogy ez a szó 'ás' jelentésű igéből származott. (Szeg. Füz. I, 131).

Az irodalomtudomány segítsége nélkül, az élő magyar népnyelv kellő értékelése nélkül, a munkatörténet és szótörténet szoros kapcsolatának szem előtt tartása nélkül nem tudja a nyelvtudomány megírni sem a *darvadoz*, sem a *sík-ság*, sem a *róna* szó történetét (vö. ez utóbbira nézve: KNEZSA: A magyar nyelv szláv jövevényszavai I:I, 468 és vö. ezzel a mutatóban előadott szavak történetének az Akadémia nagygyűlésén ECKHARDT FERENC-től elhangzott kritikáját).

MÉSZÖLY GEDEON

ГЕДЕОН МЕСЕЙ:

ИСТОРИЯ ВЕНГЕРСКИХ СЛОВ: DARVADOZÁS И RÓNA

Относительно происхождения глагола *darvadoz* Этимологический Словарь Гомбосз—Мелич ответа не дает. Толковый Словарь G. Bárczi считает глагол производным от существительного *daru* (журавль) и отмечает, что „журавли имеют обыкновение щebetая посиживать группами“. На основе произведения Карой Етвеш „Путешествие вокруг Валатона“ и данных народного языка доказывается, что глагол *darvadoz* означает: разговаривать в темноте. В таком именно значении употребляет это слово и Тёмёркень, а позднее, именно в связисним видим его и в одном из стихотворений Дьюла Юхас.

Существительное *róna* происходит из языка трудящихся крестьян области Петшег. Слово славянского происхождения и первоначальное его значение: канава. Чоконан, опираясь на народный язык, употребляет это слово со значением „полевая дорога“, а Янош Кони в переводе из Мармонтеля в слове *róna-hely* — со значением „водное зеркало, окружённое водными растениями“. У Дугонича фигурируют прилагательное *ronás* и глагол *ronáz* в смысле „бороздчатый“ и „бороздит“. В поэтический язык слово *róna* вошёл благодаря Вёрешмарти, через Давид Бароти-Сабо, но уже со значением „равнина“. Байза взаимодействовал его, вероятно, у Вёрешмарти и, соответственно настроению альманашной лирики, превратил в слово салонного характера. В ранних стихотворениях Петёфи значение слова *róna* еще подобно употреблению Байза, но в его лучших стихотворениях оно все чаще встречается, как в современном разговорном языке, в значении „бесконечная равнина“. Поскольку слово в народном языке нигде не имеет такого смысла, очевидно, что с современным значением, со всеми эмоциональными спутниками распространилось оно в разговорном языке посредством Петёфи.

GEDEON MÉSZÖLY:

ÜBER DIE WÖRTER »DARVADOZÁS« (UNGEFÄHR: SCHUMMERN) UND »RÓNA« (EBENE, FLACHLAND)

Die Etymologie des ungarischen Verbs *darvadoz* ist nicht geklärt. Einige Forscher sehen in ihm die Ableitung des Substantivs *daru* (»Kranich«), und bemerken, dass »die Kraniche die Gewohnheit haben in Gruppen »plaudernd« zusammenszuhocken«. Daten aus K. Eötvös's »Reise um den Plattensee« und aus der Volkssprache weisen dagegen darauf hin, dass das Verb die Bedeutung hat »im finstern plaudern«. Auch Tömörkény gebraucht es in dieser Bedeutung, später taucht es in einem Gedicht von Gyulá Juhász auf, das sich auf Tömörkény bezieht.

Das Substantiv *róna* stammt aus der Sprache der Wiesenbauern. Es ist slawischer Herkunft und bedeutet ursprünglich »Graben«. Csokonai gebraucht es im Sinne von »Wiesenweg«, in Kónyis Marmontel-Übersetzung hat es dagegen im Worte *róna-hely* die Bedeutung »ein von Wasserpflanzen umsäumter Wasserspiegel«. Bei Dugonics kommt neben dem Adjektiv *ronás* auch das Verb *ronáz* vor (»zerfurcht« und »furchen«). In die Dichtersprache gelangt das Wort über Baróti Szabó durch Vörösmarty und hat bei letzterem bereits die Bedeutung »Ebene, Flachland«. Bajza wird es von Vörösmarty übernommen haben, hat ihm aber der Stimmung der Almanach-Lyrik gemäss einen etwas präziösen Charakter verliehen. In den Jugendgedichten von Petőfi trifft man es mit dem Bajzaschen Stimmungswert an, in seinen grossen Gedichten hat es dagegen oft die heutige umgangssprachliche Bedeutung »unendliche Ebene«. Da das Wort in dieser Bedeutung in der Volkssprache nicht vorkommt, so ist es klar, dass es von Petőfi in die Umgangssprache eingeführt wurde.